

Серія «Практична цивілістика»

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО крізь призму судової практики

Монографія

За редакцією професора
І. В. Спасибо-Фатєєвої

Харків
«ЕКУС»
2021

Рекомендовано до друку Правлінням ГО «Цивілістична платформа»
(протокол №2 від 15.07.2021 р.)

Рецензенти:

В. А. Васильєва, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, Директор навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

О. І. Харитоновна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України;

О. С. Яворська, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Авторський колектив:

І. В. Спасибо-Фатєєва – § 1 глави 1, § 5 глави 2; § 7 глави 4 (у співавт. з В. І. Кратом); Ю. М. Жорнокуй – § 2 глави 1; Р. Б. Сабодаш – § 3 глави 1; В. М. Кравчук – § 4 глави 1; О. В. Гарагонич – § 5, 6 глави 1; М. Хаберзак – § 7 глави 1; М. В. Телюкіна – § 8 глави 1 (у співавт. з Є. С. Куліковим); А. В. Смітюх – § 1 глави 2; О. Р. Кібенко – § 2 глави 2; Ю. В. Амірова – § 3 глави 2; Д. В. Ломакін – § 4 глави 2; Ф. М. Ханієва – § 1 глави 3; І. О. Ромашенко – § 2 глави 3; Л. М. Дорошенко – § 3 глави 3; Л. В. Сішук – § 4 глави 3; В. І. Цікало – § 1 глави 4; О. В. Кологойда – § 2, 3 глави 4; І. В. Ткач – § 4 глави 4; О. А. Беляєвич – § 5 глави 4; І. В. Коваленко – § 6 глави 4; В. І. Крат – § 7 глави 4 (у співавт. з І. В. Спасибо-Фатєєвою); І. Д. Кондратова – § 8 глави 4; Ю. Є. Атаманова – § 9 глави 4

Корпоративне право крізь призму судової практики : монографія / за
К66 ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2021. – 512 с.

ISBN 978-617-7934-14-0

У монографії аналізуються поняття юридичної особи з корпоративним устроєм та складні питання виникнення, здійснення, охорони і захисту корпоративних прав. Авторі спільними зусиллями надали можливість скласти уявлення про архітектуру корпоративного права для вдосконалення нормативно-правового регулювання корпоративних відносин та сприяння вирішенню корпоративних спорів.

Серед авторів – знані науковці України та інших держав, судді Верховного Суду, адвокати.

Монографія розрахована на широке коло читачів і передусім орієнтована на практикуючих юристів.

УДК 347.721

© Спасибо-Фатєєва І. В., Беляєвич О. А., Гарагонич О. В. та ін., 2021
© Вид-во «ЕКУС», 2021

ISBN 978-617-7934-14-0

Зміст

Передмова	5
-----------------	---

ГЛАВА 1

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ З КОРПОРАТИВНИМ УСТРОЄМ

§ 1. Архітектура корпоративного права. Короткий огляд корпоративного законодавства України із зазначенням принципів засад його реформатування	8
§ 2. Юридична особа v. корпорація: чи доцільно змінювати національні традиції	30
§ 3. До питання про подальше реформування корпоративного управління в державних підприємствах	61
§ 4. Проблеми процесуальної дієздатності юридичної особи	68
§ 5. Акти органів управління акціонерних товариств	85
§ 6. Особливості правового статусу посадових осіб господарських товариств	99
§ 7. Заборона на створення перешкод і правило обов'язкової пропозиції – наріжний камінь європейського законодавства про поглинання?	115
§ 8. Скорегована та збережена корпоративна компетенція: деякі проблеми конкурсної трансформації	159

ГЛАВА 2

ПРАВА УЧАСНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.
КОРПОРАТИВНІ ПРАВА

§ 1. Корпоративний пай (частка) як об'єкт речових прав у контексті новітньої судової практики Верховного Суду	176
§ 2. Частка у статутному капіталі товариства як об'єкт права власності: окремі аспекти	215
§ 3. Окремі проблеми обліку корпоративних прав держави Україна у закордонних компаніях	233
§ 4. Норми про право учасників товариства з обмеженою відповідальністю на інформацію в судовій практиці: проблеми правозастосування	242
§ 5. Право на дивіденди. Право на частину прибутку, що виплачується державі як акціонеру	263

ГЛАВА 3

ПРАВОЧИНИ В КОРПОРАТИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

- § 1. Правочини засновників з внесення вкладів до товариства з обмеженою відповідальністю.....274
- § 2. Правочини із заінтересованістю у корпоративному праві України та ЄС: стратегії подолання проблем.....281
- § 3. Інститут корпоративного договору: компаративістський підхід 303
- § 4. Корпоративний договір у структурі механізму правового регулювання корпоративних відносин.....325

Глава 4

ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ. КОРПОРАТИВНІ СПОРИ

- § 1. Засада «співмірності» у здійсненні корпоративних прав акціонерів та способи їх захисту 348
  - § 2. Поняття та критерії корпоративного спору 377
  - § 3. Види корпоративних спорів 401
  - § 4. Актуальні питання юрисдикційності корпоративних спорів (або юрисдикція корпоративних спорів. Нові підходи Великої Палати Верховного Суду) 421
  - § 5. Про корпоративне управління, способи захисту корпоративних прав і похідний позов.....428
  - § 6. Стейкхолдери в корпоративних позовах.....453
  - § 7. Недійсність рішень органів юридичних осіб як спосіб захисту: окремі зауваги до судової практики.....468
  - § 8. Застосування доктрини «зняття корпоративної вуалі» у практиці ЄСПЛ та Верховного Суду в Україні.....478
  - § 9. Щодо способів захисту прав міноритарних акціонерів, порушених у результаті процедури *squeeze-out* 491
- Відомості про авторів** 509

Передмова

Корпоративне право відносно недавно зміцнило свої позиції серед правничих наук і довело власну своєрідність. Для формування належного правового механізму регулювання і захисту корпоративних прав необхідний системний підхід, що припускає комплексні зусилля науковців та практиків, освічених у сфері приватного і публічного права, а тому свідчить про своєчасність погляду на формування архітекtonіки корпоративного права задля розкриття фундаментально-ціннісного значення тих регуляторів, які покладені в його основу. Це вимагає дотримання певних правил, які сприяють утвердженню цілісності, повноти та ефективності корпоративного права, тож означає, що побудова правового регулювання у цій сфері суспільних відносин має здійснюватися з урахуванням взаємозв'язку і взаємозумовленості компонентів. Це важливо і для доктрини, яка дає можливість підвищити якість дослідження, сформуванню теорії корпоративного права, яка б стала загальноновизнаною в Україні (в колах різних наукових шкіл, науки та практики), обґрунтувати корпоративні норми, сприяти здійсненню і захисту корпоративних прав та розвитку системи правової науки в цілому. Отже, є змога розглянути корпоративну доктрину в розрізі чотирьох складових: виникнення, здійснення, охорони і захисту корпоративних прав.

Архітекtonіка корпоративного права (що характерно для будь-якого соціального явища, зокрема, правової науки) базується на обґрунтованому, сформованому, зрілому світогляді щодо права в цілому, його ролі, функцій, методів, засобів регулювання. Тобто архітекtonіка корпоративного права має бути фундаментальною, зі зрозумілою і несуперечливою концепцією, що лежить в її основі, і відповідною логічною побудовою інституціональності. Саме така побудова може припинити суперечки про галузеву спеціалізацію корпоративного права, елементи корпоративних правовідносин, оскільки в онтологічному сенсі має існувати єдність його розуміння, що тільки і зможе забезпечити належне і гармонійне правове регулювання та правозастосування.

§ 5. Про корпоративне управління, способи захисту корпоративних прав і похідний позов

Проблематика способів захисту корпоративних прав загалом і у відносинах корпоративного управління зокрема є важливою складовою як теорії корпоративного права, так і правозастосовної практики. Особливості судового захисту корпоративних прав зумовлюються тим, що корпоративні відносини як такі методологічно неправильно кваліфікувати лише як речові або як зобов'язальні, оскільки вони становлять нову якість, не просто поєднуючи в собі риси і відносин, і абсолютних правовідносин, а й тому, що втілюються у зв'язках за типом «кожен з (учасників, акціонерів) – до одного (товариства)»¹.

В сучасних дослідженнях з корпоративного права питанням, що охоплюються назвою цієї статті, приділено достатньо уваги. Метою цієї статті є науковий аналіз актуальних правових позицій Верховного Суду крізь призму теорії корпоративного права.

Загальні норми про способи захисту цивільних прав та інтересів, у тому числі учасників корпоративних відносин, містяться в ч. 2 ст. 16 ЦК України, ч. 2 ст. 20 ГК України, при цьому закріплені в цих нормах переліки способів захисту порушених прав та інтересів не є вичерпними. Спеціальні способи захисту корпоративних прав визначаються законами України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства».

В основу моделі захисту суб'єктивних прав учасників корпоративних правовідносин, яка б забезпечувала її, має бути, як зазначає І. В. Спасибо-Фатеева, покладено ідею про те, що регулювання і охорона покликані не допустити правопорушення, тобто не доводити до стадії захисту. В цивільному і корпоративному праві варто поступово перейти до такої моделі регулювання, завдяки якій стало б можливим *запобігання* правопорушенням². У правовому механізмі охорони корпоративних прав ключове місце належить насамперед

¹ Спасибо-Фатеева І., Кібенко О., Борисова В. Корпоративне управління : монографія / за ред. І. Спасибо-Фатеевой. Харків : Право, 2007. С. 213.

² Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др. ; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2014. С. 409.

імперативним нормам корпоративного законодавства. Одним із публічно-правових елементів регулювання корпоративних відносин могла б бути, на наш погляд, норма про те, що суд захищає право або інтерес учасника акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю у спосіб, що встановлений законом. Якщо статутом корпорації або корпоративним договором встановлені інші способи захисту прав учасників товариства, то вони можуть бути застосовані, лише якщо вони не суперечать закону, а їх застосування не суперечитиме справедливості, розумності та добросовісності як загальноправовим принципам.

У науковій літературі обґрунтовано звертається увага на те, що при судовому захисті корпоративних прав суд, по-перше, зобов'язаний встановити наявність у позивача суб'єктивного матеріального права або законного інтересу, з метою захисту якого подано позов до товариства; по-друге, наявність або відсутність факту їх порушення чи оспорювання господарським товариством; по-третє, спосіб порушення прав учасника¹. Відносини управління як такі належать до активного типу правовідносин, оскільки управління передбачає вчинення уповноваженою особою (суб'єктом організаційно-господарських повноважень) відповідних дій з метою реалізації покладених на нього законодавством завдань у межах його повноважень². Тому при вирішенні корпоративних спорів, пов'язаних із управлінням товариством, важливим є також з'ясування того, чи є відповідач особою, зобов'язаною саме перед позивачем (управленою стороною) в силу закону або локального акта товариства до вчинення певних дій (утримання від дій) організаційного характеру.

Право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, за винятком випадків, передбачених Законом України «Про господарські товариства», є загальним

¹ Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др. ; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2014. С. 410–411.

² Утримання ж від певних дій (наприклад, у вигляді заборони втручатися в господарську діяльність суб'єктів господарювання) є такою формою реалізації права, як дотримання норм законодавства, а способом захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання відповідно до ст. 20 ГК України є визнання недійсним акта державного чи іншого органу та відшкодування збитків, завданих незаконними діями органів управління.

для учасника будь-якого господарського товариства (п. «а» ч. 1 ст. 10 цього Закону), в тому числі акціонера (п. 1 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Як відомо, існують різні підходи до розуміння корпоративного управління: у вузькому сенсі корпоративне управління є діяльністю виключно органів юридичної особи, в широкому – діяльністю усіх (будь-яких) осіб з управління товариством. У практиці застосування корпоративного законодавства господарськими судами склалося розуміння корпоративного управління як системи відносин між учасниками товариства та його органами з приводу реалізації учасниками їхніх корпоративних прав, що дає можливість здійснити як класифікацію корпоративних спорів, так і визначити особливості їх розгляду, хоча потенціал такого підходу виявляється в деяких випадках обмеженим при розв'язанні таких правових конфліктів, способи *врегулювання* яких імперативно не визначено певними законодавчими моделями. Загалом же складність і розгалуженість відносин корпоративного управління залишає місце для кожного з цих підходів щодо корпоративного управління (в контексті окремого спору).

Для розуміння сутності корпоративного управління (його суб'єктів, об'єкта, правомочностей) та захисту прав у відносинах корпоративного управління важливим є визначення його підґрунтя – економічної влади та корпоративної власності.

Однією із кваліфікуючих ознак господарських товариств – корпорацій є наявність у них титулу права власності на належне їм майно. В економічному сенсі створення корпорації є особливим правовим засобом реалізації права приватної власності (однією з форм інвестування) його засновниками.

Зі створенням господарського товариства відбувається перерозподіл влад власників і виникають два свого роду центри впливу на діяльність товариства: з одного боку, право на управління реалізують учасники товариства, з іншого – саме товариство як суб'єкт права має власну волю та власний інтерес при здійсненні ним власної підприємницької діяльності.

Результатом процесів інвестування є поява корпоративної власності – своєрідного економіко-правового феномену.

В теорії корпоративного права було обґрунтовано, що основними рисами корпоративної власності є такі:

1) акціонери не є власниками корпорації, причому вони навіть не несуть жодного обов'язку щодо товариства;

2) в акціонера зникають правомочності власника (їх традиційна тріада), натомість з'являється право продати акції (або частку), право на дивіденди, право обирати, право на інформацію про діяльність товариства, право на похідний позов, деякі інші;

3) акціонер зберігає (принаймні *de jure*) контроль за капіталом через систему корпоративного управління. І в такому сенсі корпоративне управління – це система принципів забезпечення прав акціонерів через узгодженість «законодавчої» (загальні збори), «контрольної» (наглядова рада) і «виконавчої» (правління, дирекція) влади. Метою корпоративного управління є максимізація прибутковості капіталу.

Тобто в корпораціях розмивається абсолютно увесь зміст права власності, так, що навіть право корпоративної власності настільки відрізняється від права приватної власності, наскільки речове право власності відрізняється від права інтелектуальної власності¹. Можна стверджувати, що термін «власність» – звичайний та зрозумілий – за інерцією застосовується для позначення недостатньо зрозумілого і специфічного феномену «корпоративна власність».

Спірною, на наш погляд, є висловлена в літературі теза про те, що стосовно корпоративної власності навіть зникає принцип «власність зобов'язує». За ч. 3 ст. 13 Конституції України «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству». Як зазначили автори першого коментаря до Конституції, який вийшов у 1996 р., це положення Конституції має принципове значення – власник *зобов'язаний використовувати* свою власність не тільки в своїх інтересах, а й поважати при цьому інтереси інших, усього суспільства. Власність гарантує не лише права власників, а й зобов'язує, покладає на них певні обов'язки. Саме про це йдеться у статтях 13 і 41 Конституції України, відповідно до яких використання власності не може завдавати шкоди людині, правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства. Отже, для реалізації закріпленого в Конституції України права власності потрібні галузеві закони, які встановлюють конкретні норми використання власником

¹ Харьковская цивилистическая школа: право собственности : монография / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2012. С. 156–163.

належного йому майна з урахуванням інтересів усіх суб'єктів правовідносин (абзаци 3–4 підп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини)¹.

У зв'язку з цим, на нашу думку, корпоративна власність (нехай і гібридна) теж «зобов'язує» контролюючих власників корпоративних прав до дбайливого ставлення до справ товариства.

У контексті реалізації корпоративної власності відносинами корпоративного управління є: 1) відносини, що складаються між учасниками господарського товариства та товариством у зв'язку з реалізацією належних учасникам корпоративних прав; 2) відносини, що складаються за участю органів управління товариством, у зв'язку із реалізацією товариством свого права власності при здійсненні останнім господарської діяльності². Організаційно-правова форма господарського товариства є складною ієрархічною системою, у структурі якої можна виділити дві підсистеми з особливими системно-структурними зв'язками, в тому числі і між собою: підсистема «засновників/учасників»; підсистема «юридичної особи»³. Відповідно у структурі корпоративного управління можна виділити: 1) управління капіталом, яке здійснюється учасниками товариства шляхом участі у загальних зборах як єдиної легальної форми їх безпосереднього волевиявлення (первинний, або базовий рівень); 2) управління бізнесом (власною господарською діяльністю товариства), яке здійснюється іншими органами управління товариством (вторинний, або похідний рівень).

Основними характеристиками корпоративного управління можна вважати, зокрема, такі.

1. Відносини корпоративного управління є організаційно-господарськими. Суб'єкт організаційно-господарських повноважень здійснює управління господарською діяльністю суб'єктів господарювання та/або її регулювання (складовою яких є контроль) за наявності для цього правових підстав та фактичних можливостей. Такі суб'єкти прямо чи опосередковано здійснюють управління господарською діяльністю (визначення мети, предмета господарської діяльності, складу і компетенції органів управління, правового титулу майна господарських організацій) та/або регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання¹.

2. У відносинах корпоративного управління наявне *владне підпорядкування і відсутність юридичної рівності* між акціонером і загальними зборами товариства, рішення яких є обов'язковими для учасників; органами управління товариства (загальними зборами, наглядовою радою, правлінням)². Це важливо враховувати при застосуванні тих правових механізмів, які, з одного боку, захищають права міноритарного учасника, з іншого – захищають товариство та інших учасників від зловживання таким учасником правом на позов.

3. Відповідно до ст. 167 ГК України правомочність учасника (акціонера, члена) на участь в управлінні господарською організацією, зокрема, шляхом участі в загальних зборах, є однією зі складових корпоративних прав.

Учасники товариства мають право брати участь в управлінні товариством у порядку, передбаченому Законом та статутом товариства (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), власник простої акції має право на участь в управлінні акціонерним товариством (ч. 1 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Учасники товариства мають право брати участь в управлінні товариством у порядку, передбаченому Законом та статутом товариства (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), власник простої акції має право на участь в управлінні акціонерним товариством (ч. 1 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства»).

У науковій літературі питання про сутність права на управління є предметом обговорення. У контексті цього дослідження мають значення запропоновані особливості правомочностей, що складають суб'єктивне право брати участь в управлінні: з одного боку, вони як немайнові обслуговують майновий інтерес учасника товариства як інвестора; з іншого – відрізняються від правомочностей власника ступенем свободи у їх здійсненні. Змістом їх є не загальний дозвіл

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» (справа про електроенергетику) від 12.02.2002 № 3-рп/2002. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02#Text>.

² Беляневич О. А., Мягкий А. В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми: монографія. Київ: НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. С. 44.

³ Кочергіна К. О. Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2005. С. 18–19.

¹ Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. С. 50, 51.

² Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин. *Вибране*: зб. ст. Київ: Вид-во Ліра-К, 2015. С. 274.

діяти на власний розсуд, а вчинення певних, визначених законом дій, реалізація у корпоративних процедурах, встановлених законом та актами самого товариства¹.

4. Право брати участь в управлінні справами товариства як організаційно-господарське (немайнове) право нерозривно пов'язане з іншими немайними та майново-господарськими корпоративними правомочностями учасника, утворюючи з ними внутрішньо цілісний єдиний комплекс, який законодавець визначає як корпоративні права.

У літературі зверталася увага на те, що поняття корпоративних прав нерозривно пов'язане із невіддільними від них корпоративними обов'язками², і що ці поняття є неподільними. Тому корпоративне право як комплексне за змістом визначається через сукупність усіх прав та обов'язків, які має особа (засновник, учасник) щодо конкретної юридичної особи³. З цим тісно пов'язане і поняття корпоративної відповідальності.

Сутністю корпоративного управління визначаються й особливості способів захисту цього права.

У найширшому сенсі під способом захисту розуміється концентрований вираз змісту (суті) заходи державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату⁴. Втім, це визначення, яке останнім часом доволі часто наводиться в постановках Верховного Суду, не завжди буде точним щодо способів захисту корпоративних прав, зокрема, права на управління справами товариства, застосування яких не завжди дає можливість досягнути учаснику корпорації певного *фактичного* результату (наприклад, забезпечити бажаний йому результат голосування на загальних зборах), а скоріше спрямо-

¹ Смітюх А. В. Щодо кваліфікації бездіяльності як зловживання суб'єктивним корпоративним правом брати участь в управлінні товариством. *Зловживання правом* : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 163.

² Термін «корпоративні обов'язки» в законодавстві як такий не використовується: ст. 117 ЦК України та ст. 11 Закону України «Про господарські товариства» містять перелік обов'язків учасників господарського товариства.

³ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ : Істина, 2005. С. 259–262.

⁴ Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс : підручник. Київ : Атіка, 2005. С. 494.

вані на мінімізацію негативних наслідків порушення корпоративних прав, у тому числі майнових¹.

За іншим визначенням, цивільно-правовими способами захисту корпоративних прав є система встановлених законом, локальним актом або договором *дій* учасників корпорації чи самої корпорації та/або юрисдикційних органів, за допомогою яких відбувається припинення порушень, а також відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного суб'єктивного корпоративного права та/або компенсація завданої таким порушенням шкоди². Загалом це визначення можна було б вважати прийнятним, хоча можливість включення до цієї системи *самозахисту* корпоративних прав потребує поглибленого теоретичного обґрунтування, адже проблематика самозахисту в теорії господарського та цивільного права досліджується в контексті речових та зобов'язальних відносин³. Зокрема, в юридичній літературі звертається увага на те, що самозахист цивільних прав може розглядатися: 1) у вузькому значенні як вчинення управомоченою (управленою) особою не заборонених законом фактичних дій, спрямованих на ненастання зменшення негативних наслідків порушення (встановлення власником перешкод або застосування фактичних дій для запобігання безпідставному проникненню інших осіб у виробничу будівлю); 2) у широкому значенні як вчинення фактичних дій, так і дій юридичного характеру (застосування стороною в договірних відносинах оперативних санкцій на протигагу невиконання іншою

¹ У літературі справедливо звертається увага на те, що здебільшого способи захисту прав акціонерів є заходами правової охорони, оскільки мають попереджувати порушення права, а не відновлювати його. Крім того, в чинному корпоративному законодавстві можна знайти численні приклади відсутності надійних способів захисту корпоративного права, а іноді його доволі спірні норми провокують порушення (Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилов, В. Л. Яроцкий и др. ; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2014. С. 408–409).

² Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : монографія / [В. А. Васильєва, А. В. Зеліско, В. В. Луць, І. Б. Саракун, Л. В. Сіщук та ін.] ; за заг. ред. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2017. С. 497.

³ Частина 2 ст. 19 ЦК України визначає, що дія, яка не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства, може вважатися способом самозахисту, якщо: 1) відповідає змісту права, що порушене; 2) відповідає характеру дій, якими право порушене; 3) співмірна із наслідком, що спричинені цим порушенням. Відповідно до ч. 3 ст. 19 ЦК України способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

стороною договірних обов'язків)¹. Втім, у класичній цивілістиці завжди проводилася межа між фактичними (фізичними) діями, що впливають на поведінку інших суб'єктів, та юридичними способами впливу, відповідно під самозахистом цивільних прав визнавалося здійснення правомочною особою дозволених законом дій *фактичного порядку* (превентивних або таких, що застосовуються з метою активної оборони), спрямованих на захист її особистих або *речових* прав та інтересів. На відміну від цього заходи оперативного впливу визначалися як юридичні засоби правоохоронного характеру, які застосовуються до порушника цивільних прав та обов'язків безпосередньо уповноваженою особою як стороною у зобов'язальному правовідношенні без звернення за захистом права до компетентного органу. Іншими словами, такі заходи виступають правовими гарантіями, спрямованими на забезпечення належного виконання зобов'язання через надання правомочній стороні права безпосереднього впливу на несправного контрагента².

Тому певні дії учасників корпорації чи самої корпорації (самотійне скликання загальних зборів товариства, участь в управлінні шляхом голосування на загальних зборах, кумулятивне голосування) не можуть розглядатися в точному сенсі як способи самозахисту. Такі правові можливості, що регламентовані законом, скоріше повинні розкриватися через категорію реалізації корпоративного права (вчинення певних активних дій), аніж через категорію захисту.

Практично більш значущим уявляється запропоноване у теорії корпоративного права визначення способів захисту прав учасників товариства як сукупності *можливих та допустимих заходів* щодо поновлення порушеного права, припинення та попередження його порушення³.

Способи захисту корпоративних прав можна класифікувати за різними критеріями. Найбільш універсальною можна вважати побу-

¹ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за відп. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2005. Т. I. С. 45.

² Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. *Осуществление и защита гражданских прав*. М. : Статут, 2000. С. 117, 132.

³ Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва, А. В. Зеліско, І. Р. Калаур ; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 318.

довану за критерієм правового результату, що досягається застосуванням того чи іншого способу захисту, класифікацію, в якій способи захисту корпоративних прав поділяються на: а) способи, використання яких підтверджує або посвідчує право, змінює чи припиняє правовідношення (визнання права на частку (акції), переведення прав та обов'язків покупця акцій (частки, паю) тощо); б) способи, використання яких попереджує чи припиняє порушення права (визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів (учасників, членів), виконавчого органу (наглядової ради) та ін.); в) способи, застосування яких відновлює порушене право чи компенсує втрати, завдані у зв'язку з порушенням права (усунення наслідків недійсних правочинів, відшкодування збитків, завданих товариству його посадовою особою та ін.)¹.

Проблематика способів захисту корпоративних прав, у тому числі права на управління, межує із питаннями процесуального законодавства та правозастосуванням.

Відповідно до ст. 5 ГПК України, здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. Стаття 5 ГПК України доповнюється положеннями абз. 12 ч. 2 ст. 16 ЦК України, згідно з якими суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках², а також ст. 20 ГК України.

Застосування будь-якого способу захисту права та інтересу має бути об'єктивно виправданим та обґрунтованим. Це означає, що застосування судом способу захисту, обраного позивачем, повинно: 1) реально відновлювати його наявне суб'єктивне право, яке поруше-

¹ Сліпенчук Н. Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. С. 11.

² У редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017.

не; 2) відповідати характеру правопорушення; 3) відповідати цілям судочинства; 4) не суперечити принципу верховенства права.

«Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорування. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорування та спричиненим цими діями наслідкам»¹.

Кожен спосіб захисту цивільних прав призначений для застосування у конкретних цивільних (господарських) правовідносинах та усунення наслідків конкретного цивільного (господарського) правопорушення.

Практика Верховного Суду ґрунтується на тому, що «...позивач самостійно визначає і обґрунтовує в позовній заяві, у чому саме полягає порушення його прав та інтересів, а суд перевіряє ці доводи, і в залежності від встановленого вирішує питання про наявність чи відсутність підстав для правового захисту. Вирішуючи спір, суд надає об'єктивну оцінку наявності порушеного права чи інтересу на момент звернення до господарського суду, а також визначає, чи відповідає обраний позивачем спосіб захисту порушеного права тим, що передбачені законодавством, та чи забезпечить такий спосіб захисту відновлення порушеного права позивача»².

Завданням суду є захист порушеного права³. Згідно з ч. 1 ст. 2 ГПК України завданням господарського судочинства є справедливе, неупе-

¹ Постанова ВП ВС від 22.10.2019 у справі №923/876/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614604>. Подібні висновки сформульовані також, зокрема, у постановках ВП ВС від 05.06.2018 у справі №338/180/17, від 11.09.2018 у справі №905/1926/16, від 30.01.2019 у справі №569/17272/15-ц, від 02.07.2019 у справі №48/340.

² Постанова КГС ВС від 25.02.2019 у справі №906/864/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80753914>.

³ «Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що як захист права розуміють державно-примусову діяльність, спрямовану на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною. Спосіб захисту може бути визначений як концентрований вираз змісту (суті) заходи державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату. Спосіб захисту втілює безпосередню мету, якої прагне досягнути суб'єкт захисту (позивач), вважаючи, що таким чином буде припинене порушення (чи оспорування) його прав, він компенсує витрати, що виникли у зв'язку з порушенням його

реджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

Захист порушеного права полягає в усуненні наслідків відповідного правопорушення (крім превентивного позову, який призначений для запобігання правопорушенню). Отже, спосіб захисту буде ефективним, якщо за його допомогою усуваються наслідки правопорушення. Верховний Суд вважає, що ефективним є «...такий спосіб захисту, який би гарантував припинення порушення ...права власності ...та відновлення цього права без ускладнень діями чи бездіяльністю відповідача, або який би передбачив належне відшкодування за порушення вказаного права»¹.

Способи захисту залежать від характеру правопорушення, і в певних випадках спосіб захисту імперативно «прив'язаний» до певного складу правопорушення².

прав, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав» (Постанова ВП ВС від 27.11.2018 у справі №905/2260/17 (п. 49). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78376916>).

¹ Постанова ВП ВС від 12.12.2018 у справі №399/142/16-ц (п. 42). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298376>. При цьому суд посилається на розуміння ефективного захисту в широкому сенсі, що застосовується в практиці ЄСПЛ: «41. Європейський суд з прав людини неодноразово, аналізуючи національні системи правового захисту на предмет дотримання статті 13 Конвенції, вказував, що для того, аби бути ефективним, національний засіб юридичного захисту має бути: незалежним від будь-якої вжитої на розсуд державних органів дії, безпосередньо доступним для тих, кого він стосується (див. рішення від 6 вересня 2005 року у справі «Гурепка проти України» (*Gurepka v. Ukraine*, заява №61406/00, § 59); «ефективним» як у законі, так і на практиці, зокрема, у тому сенсі, щоби його використання не було ускладнене діями або недоглядом органів влади відповідної держави (див. рішення від 10 грудня 1996 року у справі «Аксой проти Туреччини» (*Aksoy v. Turkey*, заява №100/1995/606/694, § 95); спроможним запобігти виникненню або продовженню стверджуваного порушення чи надати належне відшкодування за будь-яке порушення, яке вже мало місце (див. рішення від 26 жовтня 2000 року у справі «Кудла проти Польщі» (*Kudla v. Poland*, заява №30210/96, § 158) (§ 29 рішення Європейського суду з прав людини від 16 серпня 2013 року у справі «Гарнага проти України» (*Garnaga v. Ukraine*, заява №20390/07)».

² Загальні способи захисту цивільних прав встановлено в ст. 16 ЦК України, вони мають універсальний характер як такі, що можуть використовуватись для захисту усіх чи більшості суб'єктивних цивільних прав. Крім загальних способів захисту, нормами ЦК України та законами встановлюються спеціальні способи захисту, які застосовуються для захисту окремих суб'єктивних цивільних прав чи в межах окремих правових інститутів.

У таких випадках можна стверджувати, що спосіб захисту визначений законом (встановлений законом), тобто термін «встановлений законом» означає не просто те, що він названий у законі (наприклад, є в переліку ст. 16 ЦК України, ст. 20 ГК України), а те, що спосіб захисту вказаний у кореспонденції з конкретним правопорушенням¹. У цих випадках положення ч. 1 ст. 5 ГПК України вимагає, щоб суд застосував саме такий спосіб захисту. Якщо в такій ситуації позивач неправильно визначив спосіб захисту і не подав заяву про зміну предмета позову, суд не має права (як зв'язаний принципом диспозитивності) змінити предмет позову, і зобов'язаний відмовляти у позові.

Таку правову позицію викладено у постанові ВП ВС від 13.03.2019 р. у справі № 331/6927/16-ц: «Якщо таке право чи інтерес мають бути захищені лише певним способом, а той, який обрав позивач, може бути використаний для захисту інших прав або інтересів, а не тих, за захистом яких позивач звернувся до суду, суд визнає обраний позивачем спосіб захисту неналежним і відмовляє у позові»². Аналогічна за змістом позиція викладена у постанові ВП ВС від 15.05.2019 р. у справі № 757/12726/18-ц³.

Принцип диспозитивності полягає, зокрема, в тому, що суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених нею вимог; учасник справи розпоряджається правами щодо предмета спору на власний розсуд (ч. 3 ст. 14 ГПК України). Це означає, що суд не має права розпорядитись правами, які належать позивачу⁴.

Поряд із цим ВП ВС зазначає, що саме на суд покладено обов'язок надати правову кваліфікацію відносинам сторін, виходячи із фактів, установлених під час розгляду справи, та визначити, яка правова

¹ Численні приклади таких імперативно визначених (встановлених) законом способів захисту містяться в Цивільному та Господарському кодексах, інших законах, що регулюють цивільні та господарські відносини (зокрема, хрестоматійними прикладами є норми ч. 2 ст. 220, ч. 4 ст. 362 ЦК України).

² Постанова ВП ВС від 13.03.2019 у справі № 331/6927/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81877992>.

³ Постанова ВП ВС від 15.05.2019 у справі № 757/12726/18-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82120695>.

⁴ Постає питання щодо безсторонності суду, рівності сторін та змагальності, очевидно, що в цьому випадку суд діятиме саме в інтересах позивача (Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 19).

норма підлягає застосуванню для вирішення спору. Самостійне застосування судом для прийняття рішення саме тих норм матеріального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини, не призводить до зміни предмета позову та/або обраного позивачем способу захисту¹.

В деяких випадках може виявитись, що визначення релевантного способу захисту має певні труднощі, оскільки в законі спосіб захисту від певного правопорушення не визначено (або існує кілька способів захисту). В такому випадку для позивача існує ризик обрання способу захисту, який є неефективним, хоча і законним².

У тих випадках, коли в законі немає імперативної «прив'язки» способу захисту до правопорушення або існує кілька способів захисту (і всі способи відповідають вимогам закону), суд на підставі ч. 2 ст. 5 ГПК України визначає ефективний спосіб захисту відповідно до викладеної в позові вимоги.

У цьому випадку одночасно має бути наявною сукупність умов:

1) ані закон, ані договір взагалі не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду. Це саме стосується ситуації, коли законом або договором встановлено конкретний спосіб захисту, однак він не може бути визнаний ефективним відповідно до обставин справи;

2) заявлений позивачем спосіб захисту не суперечить закону;

3) заявлений позивачем спосіб захисту є ефективним, тобто вимога про захист цивільного права має відповідати змісту порушеного права або характеру правопорушення, забезпечить поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування³.

¹ Постанова ВП ВС від 04.12.2019 у справі № 917/1739/17 (п. 86). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310237>.

² Класичний приклад – вибуття майна в законного власника через укладання незаконних угод. Визнання недійсними правочинів судовою практикою визнала неефективним способом захисту (хоча і законним), а ввідикація визнана як ефективний спосіб захисту власника. У разі вибуття майна з володіння законного власника залежно від обставин може бути застосовано такі способи: реституція, ввідикація, кондикція.

³ Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 19.

Згідно з правовою позицією Верховного Суду суд відповідно до викладеної в позові вимоги позивача може визначити у своєму рішенні спосіб захисту, який не встановлений законом, лише за умови, що законом не визначено ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу. Отже, суд може застосувати не встановлений законом спосіб захисту лише за наявності двох умов одночасно: по-перше, якщо дійде висновку, що жодний установлений законом спосіб захисту не є ефективним саме у спірних правовідносинах, а по-друге, якщо дійде висновку, що задоволення викладеної у позові вимоги позивача приведе до ефективного захисту його прав чи інтересів. ВП ВС неодноразово звертала увагу, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам¹.

Поряд із цим з точки зору відповідача існує ризик, що суд, обираючи спосіб захисту, який найбільш ефективно захищатиме порушене право позивача, не забезпечить рівність сторін, оскільки момент, у який здійснюється такий захист, залишається поза процесуальним контролем сторін – під час прийняття рішення в нарадчій кімнаті, що може поставити відповідача у нерівне становище, оскільки всі заперечення були надані стосовно способу захисту, обраного позивачем, а не судом².

Проблематика застосування того чи іншого способу захисту корпоративного права, в тому числі права на управління, має й інший аспект.

Обрання способу захисту порушеного права є виключним правом позивача відповідно до принципу диспозитивності: саме особи, які звертаються до суду за захистом порушених, оспорених чи невизнаних прав, наділені правом визначати межі позовних вимог та обрати

¹ Постанова ВП ВС від 04.06.2019 у справі №916/3156/17 (пп. 71–72). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82424016>.

² Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 19.

спосіб їх захисту. Втручання у таке право можливе лише у тому разі, якщо суд вважає, що це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, чи застосовує інший ефективний спосіб захисту права. Відмовляти у позові з підстави обрання позивачем не ефективного способу захисту суд будь-якої інстанції не має повноважень. Лише якщо суд вважає, що обраний позивачем спосіб захисту не відповідає, протирічить вимогам закону, він у рішенні визначає інший спосіб захисту, який не протирічить вимогам закону¹.

Принагідно слід зауважити, що за останні декілька років в судовій практиці істотно змінилися акценти в підходах до застосування того чи іншого способу захисту порушеного права. Якщо раніше ключовим було питання, чи передбачений законом обраний позивачем спосіб захисту, то на цей час суди, в тому числі Верховний Суд, доволі часто вдаються до застосування критерію його ефективності. Суди, з власної ініціативи оцінюючи спосіб захисту, обраний позивачем, і відмовляючи у позові з мотивів його неефективності, зазвичай посилаються на практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ): в кінцевому результаті ефективний спосіб захисту прав повинен забезпечити поновлення порушеного права, а в разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування, тобто такий захист повинен бути повним та забезпечувати таким чином мету здійснення правосуддя та принцип процесуальної економії (забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту) (рішення ЄСПЛ від 15.11.1996 р. у справі «Чахал проти Об'єднаного Королівства» (*Chahal v. the United Kingdom*), заява №22414/93), від 05.04.2005 р. у справі «Афанасьєв проти України» (заява №38722/02). З іншого боку, в практиці Верховного Суду у спорах, пов'язаних із корпоративним управлінням, звертається увага на те, що: суди мають враховувати баланс інтересів усіх учасників і самого товариства, *уникати зайвого втручання* в питання діяльності товариства, які вирішуються виключно рішенням загальних зборів учасників товариства, надавати оцінку добросовісності інших учасників, права яких у разі задово-

¹ Окрема думка судді ВП ВС Ситнік О. М. на Постанову ВП ВС від 22.09.2020 у справі №910/3009/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92675870>.

лення позовних вимог можуть бути порушені¹; виключення учасника з товариства судом є втручанням у господарську діяльність товариства, а тому суд не має права брати на себе функції органів управління товариством і лише перевіряє обґрунтованість та законність прийняття рішення про виключення учасника у разі подання останнім позову про визнання такого рішення недійсним².

Уявляється, що в системі координат «ефективність способу захисту – уникнення зайвого втручання в діяльність господарського товариства» навряд чи можна створити універсальні «лекала», шаблони вирішення усіх корпоративних спорів, у тому числі пов'язаних із корпоративним управлінням, без урахування конкретних обставин справи.

Зокрема, загалом поміркована позиція уникнення зайвого втручання не допомагає усунути конфлікт, коли частки двох учасників товариства є рівними («50×50») або в тих ситуаціях, коли в товаристві кілька учасників, а розмір їх часток в умовах недружніх/непартнерських стосунків не дає можливості прийняти загальними зборами необхідне рішення. В таких випадках виникає проблема вибору: дистанціювання суду («невтручання в справу товариства») від реального конфлікту (в яких досягнення домовленості між учасниками є недосяжним) або стабілізація функціонування товариства (що прямо чи опосередковано впливатиме на широке коло осіб – працівників товариства, його кредиторів тощо). Наочною ілюстрацією може слугувати практика Верховного Суду у справах про визнання недійсними правочинів товариства. Неодноразово предметом уваги в судових актах були доволі типові для вітчизняної корпоративної практики питання: 1) якщо до складу господарського товариства входять тільки двоє учасників, чи є порушенням корпоративних прав другого учасника цього товариства укладання директором (який є учасником товариства з часткою у статутному капіталі 50%) договору з перевищенням повноважень (зокрема, всупереч ч. 3 ст. 238 ЦК України);

¹ Постанови ВП ВС від 08.10.2019 у справі №916/2084/17, від 22.10.2019 у справі №923/876/16, від 03.12.2019 у справі №904/10956/16.

² Постанова КГС ВС від 18.06.2020 у справі №922/1393/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89957289>. Аналогічні висновки викладені в постановах КГС ВС від 20.03.2018 у справі №923/650/17, від 09.04.2019 у справі №923/650/17, від 18.04.2018 у справі №922/1590/17, від 19.09.2018 у справі №916/34/18, від 11.06.2019 у справі №34/17-4952-2011.

2) чи є порушенням корпоративних прав учасника господарського товариства, до господарському товаристві, до складу якого входять тільки двоє учасників, укладання директором (який є учасником товариства з часткою у статутному капіталі 50%) договору без передбаченої статутом згоди загальних зборів. Відповіді на них надані ВП ВС у таких правових висновках:

– «повноваження органу управління товариства (на надання згоди на укладення правочину), який діє від імені товариства, не можна ототожнювати з корпоративними правами його учасників, які діяти від імені товариства права не мають. Підписання виконавчим органом товариства договору з іншою особою без передбаченої статутом згоди вищого органу цього товариства може свідчити про порушення прав та інтересів самого товариства у його відносинах з іншою особою – стороною договору, а не корпоративних прав його учасника»¹;

– «інтереси товариства можуть не збігатися з інтересами окремих його учасників, а інтереси учасників товариства, включаючи колишніх учасників, також не збігаються»²;

– «договори, укладені посадовою особою товариства без передбаченої статутом згоди загальних зборів, не порушують прав та інтересів учасників такого товариства незалежно від виконання учасником товариства одночасно функцій його директора або розміру частки учасника в статутному капіталі товариства»³.

На наш погляд, така позиція не завжди сприяє досягненню цілей судочинства. У теорії господарського права було обґрунтовано, що суб'єктом управління є контролюючий власник корпоративних прав щодо господарських організацій корпоративного типу⁴. Тому, якщо при укладенні договору не було дотримано передбаченого статутом товариства порядку прийняття відповідного рішення (договір укладений без необхідної згоди загальних зборів), а частка у статутному

¹ Постанова ВП ВС від 08.10.2019 у справі №916/2084/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545>.

² Постанова ВП ВС від 22.10.2019 у справі №923/876/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614604>.

³ Див, зокрема: Постанова ВП ВС від 08.10.2019 у справі №916/2084/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545>; Постанова ВП ВС від 15.10.2019 у справі №905/2559/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85412931>.

⁴ Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 39.

капіталі такого учасника дає йому право вирішального впливу на прийняття рішень товариством, це може розглядатися як порушення права учасника товариства на управління справами товариства з урахуванням конкретних обставин справи.

Крім того, ВП ВС зазначила, що в таких випадках «належним способом захисту права учасника юридичної особи може бути також подання ним позову в інтересах юридичної особи до її посадової особи про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, на підставі п. 12 ч. 1 ст. 20, ст. 54 ГПК України. Якщо учасник товариства не може звернутися з позовом до посадової особи від імені товариства, бо розмір його частки є недостатнім для цього з огляду на вимоги частини першої статті 54 ГПК, то такий учасник вправі вийти з товариства і вимагати виплати йому вартості частки, а також подати позов до самого товариства та/або його учасників, якщо він вважає, що рішенням загальних зборів учасників товариства щодо відчуження майна йому було завдано збитків»¹.

З такою позицією навряд чи можна погодитися. Створення господарського товариства шляхом формування статутного капіталу, як зазначалося вище, є особливим соціально-економічним механізмом реалізації права приватної власності учасників (однією з форм інвестування). Це визначає головний інтерес учасника товариства як інвестора – одержання максимального прибутку від інвестиції у вигляді дивідендів як частки прибутку товариства, наявність якого (прибутку) залежить від ефективності господарського використання майна товариства. Тому за конкретних фактичних обставин, наприклад, відчуження майна товариства без згоди загальних зборів може розглядатися не тільки як порушення права самого товариства, а й як порушення права іншого учасника.

Одним із процесуальних способів захисту, який застосовується у відносинах корпоративного управління, є похідний позов, особливості якого, на наш погляд, виключають можливість самої дискусії як щодо вибору предмета спору, так і щодо його ефективності.

У ч. 2 ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено загальну охоронювальну норму матеріального права щодо

¹ Постанова ВП ВС від 03.12.2019 у справі №904/10956/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333853>.

відповідальності посадових осіб за збитки, заподіяні товариству, неправомірними діями, як відповідальність у корпоративних відносинах. Посадові особи органів акціонерного товариства несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом.

Процесуальний механізм реалізації цієї відповідальності міститься у ч. 1 ст. 53, ст. 54, частинах 1–4 ст. 55 ГПК України.

Сукупність цих норм разом із ч. 2 ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» утворює нормативне обґрунтування конструкції похідного позову.

Похідні позови, які подаються учасниками корпорації в інтересах корпорації в цілому до органів корпорації або до окремих конкретних її членів, – це процесуальний спосіб захисту, що може використовуватись учасниками корпоративних відносин.

Метою похідного позову є відповідальність посадових осіб корпорації за її збитки¹.

Термін «похідний» означає, що особа, яка подає позов, має лише корпоративні права щодо товариства, права якого порушуються неправомірною поведінкою з боку органів управління.

Такі позови можуть бути подані одним або кількома акціонерами від імені корпорації, якщо остання не подала необхідного позову проти своїх управляючих, акціонерів, які мають контрольний пакет акцій, та третіх осіб. За результатами розгляду справи ухвалюється рішення, яким жодним чином не вирішуються питання про права і обов'язки акціонерів, які звернулись до суду, оскільки воно стосується прав і обов'язків корпорації. Право акціонера на пред'явлення позову до корпорації є правом, похідним від права власності на акції такої корпорації².

Похідний позов у силу прямої вказівки закону:

- може бути заявлено акціонером, який у звичайній ситуації не уповноважений виступати від імені товариства;
- позов подається з приводу правовідносин, які виникли між двома або більше особами, в яких акціонер участі не брав;

¹ Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Вид-во Ліра-К, 2015. С. 289.

² Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія / В. В. Комаров, К. В. Гусаров, Н. Ю. Сакара та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2016. С. 461–462.

– у системі органів товариства відсутній спеціальний орган, який був би уповноважений наділити даного учасника правом діяти від імені та в інтересах товариства в суді;

– застосовується лише тоді, коли органи управління юридичної особи ухиляються від подачі позову до особи, яка завдала цій юридичній особі збитків;

– вигодонабувачем за похідним позовом виступає акціонерне товариство і прийнято вважати, що акціонер діє з метою захисту права або охоронюваного законом інтересу, які належать акціонерному товариству. Втім, такий акціонер опосередковано захищає свій індивідуальний корпоративний інтерес як такий, що перебуває у прямій залежності від загальнокорпоративного інтересу¹. Отже, ініціаторами такого виду позовів виступають учасники корпорації, які чинять їх на захист власних інтересів – не напряму, а опосередковано².

Як зазначено в Рішенні Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004, «дослідження, проведене Конституційним Судом України, свідчить, що легітимний інтерес акціонерного товариства не є простою сукупністю законних інтересів його акціонерів. Індивідуальні інтереси останніх, як правило, відрізняються суперечливістю, а нерідко й конфліктністю, оскільки спрямовуються на пошук і використання або створення шляхів і засобів для задоволення різних за обсягом і змістом потреб та відрізняються різними мотивами у таких бажаннях і прагненнях. Не можуть бути завжди тотожними інтереси власника однієї акції та інтереси держателя контрольного пакету акцій, лабільні інтереси міноритарного (дрібного) акціонера, стратегічні інтереси акціонерного товариства у цілому тощо»³.

¹ Бігняк О. В. Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2018. С. 174.

² У зв'язку з цим слід констатувати, що похідний позов багато в чому є «політичним» позовом, позовом, який ефективно використовується у боротьбі за владу в господарському товаристві. З огляду на це не виключається зловживання правом міноритарного акціонера на позов. Оскільки відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах та відповідно до ч. 3 ст. 16 ЦК України суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частин 2–5 ст. 13 цього Кодексу, на суд покладається обов'язок з'ясування дійсного наміру особи, що звертається з похідним позовом.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень

Похідний позов віддзеркалює позицію щодо предмета спору *не товариства*, а лише окремого його учасника (акціонера)¹.

Крім того, слід враховувати, що у відносинах корпоративного управління діють принцип підпорядкування меншості більшості та принцип залежності ступеня впливу учасника на управління корпоративним підприємством від розміру (частки) його вкладу в капітал корпоративного підприємства.

Принцип підпорядкування меншості більшості виявляється не лише у регулюванні відносин за участю міноритарного акціонера, а й у правилах кворуму загальних зборів та порядку прийняття рішення загальними зборами (статті 41, 42 Закону України «Про акціонерні товариства», у випадках, передбачених цим Законом, – статутom товариства).

В Постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначено:

– «господарські суди мають враховувати, що закон виходить з презумпції легітимності рішень органів управління юридичної особи, тобто зазначені рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше» (п. 2.11);

– рішення загальних зборів є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин» (п. 2.12).

Рішення загальних зборів як вищого органу акціонерного товариства є обов'язковими для акціонера в силу закону (ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства»). Способом захисту акціонера, який вважає, що рішенням загальних зборів порушено його права

частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01.12.2004 № 18-рп/2004. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>.

¹ Вінник О. М. Проблема ефективності правового регулювання корпоративних відносин в умовах ринкової економіки та громадянського суспільства. *Приватне право і підприємництво* : зб. наук. пр. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ, 2017. Вип. 17. С. 19.

або охоронювані законом інтереси, є оскарження такого рішення відповідно до ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства»¹.

Право на подання похідного позову, як це вбачається зі ст. 54 ГПК України, є привілеєм для досить великих акціонерів, які, на відміну від власника контрольного пакета акцій, не можуть одноосібно впливати на прийняття товариством рішення. «Інтереси учасників з меншими (ніж 10% капіталу) частками ст. 28 ГПК² ігноруються. Крім того, наслідки запровадження такого позову ігноруються. Якщо порівнювати із автентичним законодавством США, з якого така конструкція запозичена іншими правопорядками, то правом на подання похідного позову наділений кожен акціонер (незалежно від розміру частки в капіталі товариства), але при цьому закріплені механізми щодо запобігання зловживання таким правом (обов'язковий досудовий розгляд конфлікту в товаристві; обов'язок несумлінного акціонера відшкодувати збитки, заподіяні поданням необґрунтованого похідного позову)»³. В українському законодавстві такі механізми відсутні, тому встановлений майновий ценз у розмірі 10% статутного капіталу (простих акцій) акціонерного товариства звужує правові можливості міноритарних акціонерів в аспекті застосування способів захисту, що підтверджується практикою Верховного Суду.

Законодавець обмежив можливість міноритарних акціонерів подати похідний позов з метою запобігання зловживання ними правом на позов. Водночас подання похідного позову може бути формою так званого корпоративного шаптаж: позов може бути використаний у корпоративних конфліктах як інструмент «грінмейлу» (недружнього поглинання). Корпоративний шаптаж завжди здійснюється в рам-

¹ Незгода акціонера із рішенням загальних зборів породжує правові наслідки у визначених Законом України «Про акціонерні товариства» випадках. Право вимагати у товариства викупу своїх акцій є способом захисту майнових інтересів акціонера в ситуаціях суттєвої зміни умов інвестування, яка виникла з волі самого акціонерного товариства. Право на незгоду можна розглядати, зокрема, як спосіб захисту прав міноритарних акціонерів, які не згодні з управлінськими рішеннями більшості та через брак голосів не можуть чинити опір таким рішенням (Кибенко Е. Р. Корпоративне право України: учеб. пособие. Харьков, 2001. С. 242–243).

² У редакції, що діяла до введення в дію нової редакції ГПК України 15.12.2017.

³ Вінник О. М. Проблема ефективності правового регулювання корпоративних відносин в умовах ринкової економіки та громадянського суспільства. *Приватне право і підприємництво* : зб. наук. пр. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ, 2017. Вип. 17. С. 19.

ках законодавства, хоча є лише складовою цілеспрямованого недружнього поглинання. У переважній більшості випадків, з правової точки зору, такі дії акціонерів мають формально легітимний характер, оскільки вони лише начебто захищають свої корпоративні права, що є особливістю грінмейлу в Україні¹.

Розмежування способів захисту міноритарних акціонерів та інших акціонерів (із значною участю) здійснив Верховний Суд у постанові Великої Палати від 03.12.2019 р. у справі №904/10956/16:

«84. Належним способом захисту права учасника юридичної особи може бути також подання ним (зокрема разом з іншими учасниками, яким належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства) позову в інтересах юридичної особи до її посадової особи про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи на підставі пункту 12 частини першої статті 20, статті 54 ГПК.

85. Якщо учасник товариства не може звернутися з позовом до посадової особи від імені товариства, бо розмір його частки є недостатнім для цього з огляду на вимоги частини першої статті 54 ГПК, то такий учасник вправі вийти з товариства і вимагати виплати йому вартості частки, а також подати позов до самого товариства та/або його учасників, якщо він вважає, що рішенням загальних зборів учасників товариства щодо відчуження майна йому було завдано збитки»².

Конструкція похідного позову міститься у ч. 1 ст. 54 ГПК України, яка унормовує особливості участі у судовому процесі осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заподіяних її посадовою особою, – власник (учасник, акціонер) юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій), або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, може подати в інтересах такої юридичної

¹ Одними з методів корпоративного шапжажу є адміністративний тиск на менеджмент підприємства, силові захоплення, блокування судом виробничої діяльності компанії на вимогу акціонерів, звернення зі скаргами до правоохоронних органів тощо. Детальніше див., зокрема: Шевчук І. В. Рейдерство та корпоративний шаптаж (грінмейл) як загроза економічній безпеці України. *Університетські наукові записки*. 2017. №62. С. 231–240.

² Постанова ВП ВС від 03.12.2019 у справі №904/10956/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241670>.

особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою. Корпорація набуває статусу позивача.

Стаття 54 ГПК України в сукупності зі ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» містить норми, які імперативно визначають спосіб захисту від правопорушення, яке полягає у незаконних діях (бездіяльності) посадових осіб товариства за заподіяні товариству збитки: таким способом є відшкодування збитків, яких зазнало товариство внаслідок незаконних дій (бездіяльності) посадових осіб товариства.

У таких правовідносинах немає нормативної основи для вибору іншого способу захисту права, ніж визначено у ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» (ст. 89 ГК України, ст. 92 ЦК України). Таким чином, норма ч. 2 ст. 5 ГПК України щодо вибору ефективного способу захисту права, який може обрати суд, не застосовується у справах за похідним позовом на підставі ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства». Тобто закон не надає можливості застосування якогось іншого способу судового захисту¹, ніж стягнення збитків з посадової особи.

Конструкція похідного позову, передбачена у ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства», відрізняється від нормативної конструкції ч. 12 ст. 71 цього Закону про оспорюваність правочину із заінтересованістю².

Відповідно до ч. 3 ст. 215 ЦК України, якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановле-

¹ Акціонер може скористатись таким альтернативним способом захисту, як вимога до загальних зборів ухвалити рішення про звільнення посадових осіб, які своїми незаконними діями (бездіяльністю) заподіяли збитки. Однак цей спосіб – позовний і не створює альтернативу судовим способам захисту, в даному випадку – похідному позову.

² Правочин із заінтересованістю, вчинений на умовах, які за висновком залученої відповідно до ст. 71 ЦК України особи (незалежного аудитора, суб'єкта оціночної діяльності або іншої особи, яка має відповідну кваліфікацію) є для товариства гіршими за звичайні ринкові умови, може бути визнаний судом недійсним за позовом акціонера товариства. Збитки, завдані акціонерному товариству внаслідок вчинення такого правочину (у тому числі різниця між ціною правочину та ринковою ціною), відшкодовуються солідарно особою, заінтересованою у вчиненні товариством такого правочину, а також членами наглядової ради товариства, які проголосували за надання згоди на вчинення такого правочину (у разі надання наглядовою радою згоди на вчинення правочину).

них законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). Зазначеною нормою передбачено можливість оскарження правочину заінтересованою особою, яка не є стороною договору. Відповідачами за позовом про визнання оспорюваного правочину із заінтересованістю недійсним є його сторони (саме акціонерне товариство та інша сторона). Норма ч. 12 ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства» знаходиться в системно-логічному зв'язку із іншими нормами зазначеної статті, в тому числі загальним визначенням правочину із заінтересованістю (ч. 1 ст. 71), та нормами щодо порядку прийняття рішення наглядовою радою або загальними зборами акціонерів про вчинення значного правочину (частини 6, 7 ст. 71). Визнання недійсним правочину із заінтересованістю та відшкодування збитків, завданих акціонерному товариству внаслідок вчинення такого правочину, є спеціальним способом захисту у корпоративних відносинах. Така вимога не може бути предметом похідного позову, оскільки це не передбачено ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства», застосування ж за аналогією гіпотези норми ч. 12 ст. 71 цього Закону до охоронювальних відносин, які регулюються ст. 63 цього Закону, нормативно неможливо.

Отже, єдино можливим процесуальним способом захисту, який застосовуються акціонером у випадку заподіяння збитків акціонерному товариству діями (бездіяльністю) посадових осіб товариства, є похідний позов. Будь-які міркування і пропонування ефективнішого способу захисту в контексті похідного позову на підставі ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» не мають нормативної основи.

§ 6. Стейкхолдери в корпоративних позовах

Основою досліджень американських юристів послужила економічна теорія розподілу в корпорації інтересу між власниками (тобто акціонерами) та її посадовими особами. Ця теорія разом із теорією стейкхолдерів (заінтересованих осіб) суттєво вплинула на формування сучасного корпоративного права та дала змогу дійти теоретичного висновку про участь у корпоративних відносинах, крім корпорації та її учасників, також інших осіб.

вартості викуплених акцій. Принципи справедливості, добросовісності та розумності мають слугувати вихідними засадами при розв'язанні таких чутливих питань, як законність самого примусового викупу акцій на користь мажоритарного акціонера в цілях підвищення якості управління акціонерним товариством та перевірка дотримання при її проведенні гарантій захисту права приватної власності від непропорційного втручання.

Відомості про авторів:

Ю. В. Амірова – адвокат

Ю. Є. Атаманова – доктор юридичних наук, адвокат

О. А. Беяневич – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді

О. В. Гарагонич – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Л. М. Дорошенко – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса

Ю. М. Жорнокуй – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

О. Р. Кібенко – доктор юридичних наук, суддя Верховного Суду

О. В. Кологойда – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

І. В. Коваленко – доктор юридичних наук, професор, провідний експерт Центру Європейських студій Київського національного університету імені Тараса Шевченка

І. Д. Кондратова – суддя Верховного Суду

Є. С. Куліков – кандидат юридичних наук, доцент РАНГІДС

В. М. Кравчук – доктор юридичних наук, професор, суддя Верховного Суду

В. І. Крат – кандидат юридичних наук, доцент, суддя Верховного Суду

Д. В. Ломакін – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права юридичного факультету МДУ імені М. В. Ломоносова, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді Російської Федерації

І. О. Ромащенко – кандидат юридичних наук, доцент, доктор філософії з права (Лейденський університет, Королівство Нідерландів), доцент кафедри цивільного права, заступник директора з науково-педагогічної діяльності

Наукове видання

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО крізь призму судової практики

Монографія

За редакцією професора
І. В. Спасибо-Фатєєвої

Дизайн обкладинки *С. Карапетян*

Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Р. Б. Сабодаш – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Л. В. Сіщук – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач Лабораторії проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

А. В. Смітюх – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

І. В. Спасибо-Фатєєва – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді

М. В. Телюкіна – доктор юридичних наук, професор, професор РАНГіДС

І. В. Ткач – кандидат юридичних наук, суддя Верховного Суду

Матіас Хаберзак (Mathias Habersack) – німецький юрист, професор Університету Людвіга Максиміліана в Мюнхені (Німеччина)

Ф. М. Ханісва – кандидат юридичних наук, суддя

В. І. Цікало – докторант кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент